

Almanya'da Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Tarihin Kullanımı

The Use of History in Life Studies Textbooks in Germany

İrem PAMUK

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, E-posta: irem.pamuk@sbu.edu.tr

[orcid.org/ 0000-0002-9214-6044](https://orcid.org/0000-0002-9214-6044)

Article Info

Article Type	Research & Theoretical
Received	10.03.2020
Accepted	03.04.2020
DOI	10.17497/tuhed.
Corresponding Author	İrem PAMUK
Cite	Pamuk, İ. (2020). Almanya'da hayat bilgisi ders kitaplarında tarihin kullanımı. <i>Turkish History Education Journal</i> , 9 (1), 209-231. DOI: 10.17497/tuhed.

Öz: Hayat bilgisi derslerinde tarih konularının yer alması, tarih farkındalığının ve tarihsel öğrenmenin erken yaşlarda inşasında önemlidir. İlkokulda tarih konularının öğretilmesi, pedagojik yaklaşımla doğrudan ilgilidir. Tarihsel öğrenmede, ülkemizdeki gibi, Piaget’in bilişsel gelişim kuramına yakın bir yaklaşım etkiliyse, çocuğun *sihirli yıl* olan 12 yaşa kadar somut işlemler döneminde olduğu düşünülür. Soyut içeriğe sahip tarih dersleri ancak bu yaştan itibaren yani soyut işlemler döneminde öğrenilebilir. Egan’ın tarihsel düşünme evrelerine yakın bir yaklaşım etkiliyse, çocuğun mitik evreden (4-9 yaş) itibaren tarih öğrenebileceği savunulur. Böylece öğrenciler tarih konularıyla daha erken yaşta karşılaşır. Almanya’da ilkokul öğrencileri hayat bilgisi derslerinde (Sachunterricht) tarih konularıyla karşılaşır. Bu araştırmanın amacı, Almanya’da hayat bilgisi dersi kapsamındaki tarih konularının neler olduğunun ve tarihin nasıl kullanıldığının incelenmesidir. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasının kullanıldığı araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. Araştırma verileri, hayat bilgisi ders kitaplarından elde edilmiş ve bulgulara, betimsel analiz ve içerik analizi yapılarak ulaşılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Almanya’da 3. sınıfta okutulan iki, 3 ve 4. sınıflarda okutulan bir adet hayat bilgisi ders kitabı oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, “geçmişe bakış, günümüz ve gelecek için öğrenmeyi mümkün kılar” anlayışını benimseyen hayat bilgisi ders kitaplarında; zaman kavramından, değişim ve sürekliliği temel alan çocuğun yakın çevresinden, yaşadığı yerin tarihsel arka planına yönelik yerel tarih konuların yanı sıra ilk insanlardan, doğanın ve doğal unsurların şekillenmesinden, geçmişte ve günümüzde kullanılan eşyalardan, orta çağda yaşamdan konular yer almaktadır. Ayrıca tarih konularının ‘yerel tarih/ mekânın tarihi’, ‘eşya/ nesne tarihi’, ‘sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi’, ‘Orta çağ tarihi’ temaları altında yer aldığı ve değişim ve süreklilik ile kültürel miras farkındalığını sağlamak amacıyla kullanıldıkları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Eğitimi, Tarihin Kullanımı, Hayat Bilgisi, Sachunterricht, Egan

Abstract: The inclusion of history subjects in life studies courses is important in the construction of historical awareness and historical learning at an early age. Teaching of history subjects in primary school is related to pedagogical approach. If the pedagogical approach close to Piaget’s cognitive development theory is effective in the historical learning of a country, like in our country, in this context, the child is in the concrete operational stage until the age of 12, which is a *magical year* for children’s developmental process. History courses with abstract content can only be learned from this age, that is, in the formal operational stage. If the pedagogical approach close to Egan’s historical thinking approach is effective in the historical learning of a country, it is argued that the child can learn history from the mythic stage (4-9 years). Thus, students encounter history subjects at an earlier age. Elementary school students meet with history subjects in life studies course (Sachunterricht) in Germany. The purpose of this study is to examine what are the topics of history and how history is used in the life studies course textbooks in Germany. A case study of qualitative research techniques was used in this study. The study data were obtained from relevant textbooks by document analysis and the study findings were obtained with descriptive analysis and content analysis. The sample of the study includes two 3rd grade and one 3rd/4th-grade life studies (Sachunterricht) textbooks in Germany. The study results have shown that these life studies textbooks which embrace the understanding of "looking at the past makes possible of learning for the present and the future", include the subjects ranging from the concept of time, the immediate surroundings of children based on change and continuity, to the historical background of the places where children live, as well as from the first people to the medieval life and the shaping of nature and natural elements. Also, it has been understood that the subjects of history are under the themes of 'local history/ history of place', 'history of goods/ objects', 'social history/ history of everyday life', 'history of Middle Ages' and history is used to provide awareness of change and continuity and cultural heritage.

Keywords: History Education, The Use of History, Life Studies, Sachunterricht, Egan

Extended Summary

Purpose

Inclusion of history subjects in life studies courses created according to the collective teaching approach has a place in the building of historical awareness and historical learning at an early age. In the natural flow of their lives, children dabble in history, but their encounter with history courses at school is still delayed in many countries today due to the dominance of the perception of concrete operations and formal operations. Within the scope of the admittance that the child's cognitive enhancement follows the stages of development such as concrete operations and formal operations stages, it is argued that the history course and its subjects that are thought to have 'abstract content' should be thought to children in the 'formal operations stage' because children can have historical thinking skills only during this stage.

In Germany, students encounter history subjects in life studies courses (Sachunterricht) in primary school. In Germany, which is based on the idea of 'looking at the past makes it possible to learn for the present and the future', it is seen that history subjects are included in the curriculum and textbooks of the life studies course. In Germany, "History is one of the major building blocks of the life studies course" (Pech, 2004). The aim of this study is to examine the history subjects and how history is used in the life studies textbooks that are taught in Grundschule (primary school) in Germany for four years.

Method

Curriculum and textbooks are important data sources of educational research and allow focusing on a particular example. This study focuses on what the history subjects in the life studies course are in Germany, in this context, on the curriculum and textbooks of the related course, was carried out according to the case study, one of the qualitative research models. The case study is an "in-depth description and analysis of a limited system." (Merriam, 2015, p.40). Descriptive studies concerned with finding out "what is". In case studies, the aim is not to reach general conclusions, but to discover, describe and interpret a situation or phenomenon (Paker, 2015). In this study, the subject could be examined in-depth and as a whole, and the data that would form the basis of the existing situation were obtained with the case study. The sample of the study includes life studies textbooks named Kleeblatt (Clover Leaf) taught to 3rd grades in the province of Bayern (Bavaria) of Germany, consisting of sixteen provinces, Erlebniswelt (World of Experience) taught to 3rd and 4th grades and Pusteblyume (Dandelion) taught to 3rd grades in the province of Niedersachsen (Lower Saxony).

The study data were obtained by document analysis and the data obtained were subjected to descriptive analysis and content analysis. Content analysis is an important tool for listening to the words of the text and thus understanding the text in depth (Berg and Lune, 2015). In this context, firstly, life studies course curricula and history subjects in textbooks were examined. In order to determine which history subjects are present in life studies textbooks, how they are presented, in what contexts they are available, and the features of the use of history, the relevant sections were evaluated by making descriptive analysis and themes were

created. Krippendorff (2014, p.18) states that content analysis is used to make repeatable and valid inferences from texts/ contents (Cited by, Berg & Lune, 2015, p.384). After the themes were created, an expert review was conducted to ensure the validity and reliability of the study. The study data was also examined by the expert and analysis categories were created. By comparing the categories of analysis formed by both the researcher and the specialist, a consensus was achieved on the ones perceived and interpreted differently (Creswell, 2017; Yıldırım and Şimşek, 2016).

Results and Discussion

In this study conducted to find answers to questions what is the place of history in primary school in Germany, how is history used? life studies textbooks in which history subjects are presented in the perspective of time and change in primary school were examined. According to the results of the study, in life studies textbooks in Germany, subjects such as the concept of time, the first people, the close environment of children based on change and continuity, historical background of places where children live, local history subjects like historical heritage in an environment, shaping of nature and natural elements in time, items used in the past and present, and life in the Middle Ages are presented. Moreover, subjects of history are presented in the context of *local history/ history of place, history of goods/ objects, social history/ history of everyday life, history of Middle Ages* and history is used to provide awareness of *change and continuity* and *cultural heritage*.

Conclusion

As stated by Kübler (2011), children encounter history culture and traces of history intensively in their living environments long before they encounter history teaching in school systematically. Everyday living spaces are surrounded by many historical stimuli such as historical artifacts, museums, exhibitions. Considering this fact and the findings of the study, we can mention that history subjects, which are emphasized that they cannot be taught to primary school children, who are assumed to be in concrete operations period, can be taught to children using appropriate content and activities. It can be argued that not presenting the history course/ history subjects in the primary school period can create deficiencies in the ability of children to acquire historical thinking in older ages and that children can perceive the history course as a difficult course based on memorization. Inclusion of history subjects especially in life studies courses has a very determining role in this process. Thus, in Turkey, in contrast to Piaget, as Egan predicted pedagogically, it is suggested that in life studies course's curriculum in elementary school, more effective and qualified use of history can be achieved in the development of students 'love their country and is willing to keep their historical and cultural values alive' special purpose, 'patriotism' root value and the ability to 'recognize national and cultural values'.

Giriş

“Tarih, mekânını homojen ve boş bir zamanın değil, şimdiki zamanın doldurarak oluşturduğu bir yapının nesnesidir.”
Walter Benjamin (1974, s. 701)

Her birey şimdiki yaşamını ve geleceğini etkileyen bir yaşam hikâyesine sahiptir. Birey, kendi tarihine ilişkin farkındalık kazanmaya başlamasıyla kendinin de tarihsel bir varlık olduğunu anlar ve böylece tarih bilinci gelişmeye başlar. Küçük çocuklar, her ne kadar zaman ve değişimin kendi gerçeklikleri üzerindeki etkilerini tam olarak anlayamazlar da bu yaşlarda hatıralar biriktirir, değişiklikleri fark eder, önceki deneyimlerine dayalı eylemlerde bulunurlar. Çünkü çocuklar medyada, aile içinde büyükanneleriyle büyükbabalarıyla etkileşimlerinde, müzelerde, yaşam alanlarında bulunan çeşmeler, evler, ibadet yerleri gibi yapılarda, ‘eski’ olanda, sokak isimlerinde tarihin izleriyle karşılaşır, iletişimde oldukları insanların geçmişte bir şeyin daha iyi ya da daha farklı olduğuna dair söylemlerini duyarlar. Kısaca çocuklar, geçmişin izleriyle sıklıkla karşılaştıkları, tarihle örülü bir çevrede yaşarlar. Bir ‘önce’, ‘eski zaman’, ‘geçmiş’ olduğunu da bu şekilde doğal yollarla keşfederler (Donner, 2011; Ebbert, t.y.; Pleitner ve von Reeken, 2010). Cooper’ın (2019) da vurguladığı üzere:

Bütün çocuklar, yaşadıkları yerde bazı tarihi yerler hakkında deneyim sahibidir. Genellikle bunlar, ulusal tarihin daha büyük resmi ile bağlantılı olabilir. Çoğu çocukta bayram deneyimi vardır -Günümüzdeki bayramlarla geçmişteki benzer bayramlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, kökenleri ve önemi karşılaştırılabilir. Belki de bayramların zaman içindeki değişiminin nedenleri sorgulanabilir. Çocuklar, daha yaşlı insanlarla konuşarak fotoğraflar ve nesnelere yoluyla, aile tarihlerini araştırarak kendi aile geçmişlerini öğrenmekle her zaman ilgilenirler. Bu aynı zamanda kronoloji ve zamanın ölçülmesini de içerir. Benzerlikler ve farklılıklar ve zaman içindeki değişikliklerin nedenlerini de sorgulamayı kapsamaktadır (akt., Doğan, 2019).

Kanıtlara dayanan verileriyle, geçmişin izlerini bugüne taşıyan tarih, geçmişin deneyimlerini yansıtır. Bu özelliğiyle, değişen ve dönüşen dünyada deneyimleri anlamlandırabilmek için kullanılacak yollardan biridir (Dilek, 2007; Egan, 2010). Tarih dersi ile öğrencilere bir yandan içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı anlayabilmeleri için geçmişin bilgisi sunulurken diğer yandan bilimsel bakış açısı, demokratik bilinç ve düşünme becerilerinin kazandırılması amaçlanır. Tarih öğretimi, öğrencilerin yaşadıkları dünyayı anlamalarına, kimliklerini inşa etmelerine, süreç içindeki değişimlerin ve sürekliliğin farkına varmalarına ve eleştirel düşünme becerisi geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Tarih; sorgulamadır, geçmişle ilgili soruları cevaplamak üzere kanıtlar eşliğinde atılan adımdır (Kitson, Husbands ve Steward, 2011).

Yaşamlarının doğal akışında tarihle iç içe olan çocukların okulda tarih dersleriyle karşılaşmaları, soyut işlemler- somut işlemler dönemi algısının baskınlığından ötürü günümüzde hala birçok ülkede geciktirilmektedir. Nichol’un (1996, s.30) vurguladığı gibi:

“Çocukların tarihsel düşünme ve anlamalarının gelişmesi konusundaki pek çok çalışma Jean Piaget’nin bulgularıyla ilintilidir. 1960’larda 1970’lerde Piaget’nin bulguları çocukların tarihsel düşünüşlerini analiz etmekte kullanılmıştır.” Bireyin bilişsel gelişiminde somut öncesi işlemler evresinden soyut işlemlere uzanan evreler olduğu fikri, Piaget tarafından ortaya atılmış ve bu evreler eğitime de uygulanmıştır. Program geliştirmede de bu evreler göz önüne alınarak genel müfredat ve öğretim programları şekillendirilmiştir. Bu evrelerin aynı zamanda tarih eğitiminde de kullanılabilir olduğu kabul edilmiştir (Dilek, 2007). Çocuğun bilişsel gelişiminin, somut işlemler soyut işlemler dönemi gibi gelişim aşamalarını izlediği kabulü kapsamında ‘soyut içeriğe sahip olduğu düşünülen’ tarih dersi ve konularının çocuklara ‘soyut işlemler döneminde’ sunulması gerektiği, çünkü çocukların tarihsel düşünme becerisine ancak bu dönemde sahip olabilecekleri savunulmaktadır. Dilek’in (2007, s. 59) belirttiği gibi:

Yani küçük çocuklar tarihe mâl edilen entelektüel ve bilişsel araçlara sahip olamazlar. Bu durumda, tarih somut bir şekilde takdim edilmediği takdirde, ilköğretimin ilk devresindeki öğrenciler için uygun bir ders olamaz. Çünkü tarih dersinde anlama, analitik düşünme ve değerlendirme gibi ileri düşünme düzeylerine sahip olduğunda gelişir.

İlkokul döneminde tarih konularının az yer aldığı ya da hiç yer almadığı müfredatlar, Piaget ve Dewey’in gelişim psikolojisinin birleşimine dayanarak geliştirilmiştir (Egan, 1983). Müfredatlarında tarih derslerinin ilkokul döneminde yer almadığı ülkeler, çocukları o dönemde somut düşünürler olarak görür ve çocukların soyut olan tarih konularını algılayamayacaklarını ve de öğrenemeyeceklerini düşünürler. Bu tutumda Piaget’nin bilişsel gelişim kuramının izlerini görmek mümkündür. Piaget için ‘sihirli’ yaş 12’dir. Çocuk ilk olarak bu yaşta yani soyut işlemler basamağında soyut düşünmeye başlar. Bundan dolayı Piaget’ye göre tarih eğitimi de bu yaştan itibaren yapılabilir ve tarih dersleri müfredatta yer almaya başlayabilir. Yani tarih dersi, çocuk olgunluğa erişene ve doğru basamağa gelene kadar beklemelidir (Pandel, 2013). Sonuç olarak çocukların tarihi anlamayacakları düşüncesi, “...küçük çocukları tarihten bihaber bırakan müfredat yaratmıştır” (Egan, 2010, s.41).

Diğer yandan birçok araştırmacı ve düşünür tarafından tarihsel düşünme becerisinin gelişiminin Piaget’nin bilişsel gelişim kuramı ile açıklanmasının yetersizliğine vurgu yapılmakta ve çocuğun tarihsel düşünmesinde tarihsel bilgilerin önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, tarih konuları söz konusu olduğunda, somut öncesi, somut ve soyut işlemler evrelerinin öğrencilerin tarihsel düşünmelerini açıklamada yetersiz olduğu belirlenmiştir (Dilek, 2007). Nichol’e göre hangi yaş grubunda olursa olsun bütün çocuklar tarihsel düşünebilirler, yeter ki onlara doğru materyaller, kaynaklar ve uygun bir öğrenme ortamı sağlansın ve konu çocukların ilgisini çekebilsin (Nichol, 1996). Aynı şekilde Egan da Piaget’nin aksine çocukların ilkokulda tarih öğrenebileceğini çünkü çocuğun soyuttan somuta da öğrenebileceğini, tarihsel içeriğin çocukların anlayabileceği kavramlar üzerinde yapılandırılarak sunulabileceğini savunur. Egan’a göre, ilkokuldayken mitik dönemde (4-9 yaş) ve romantik dönemin başında (9-15 yaş) bulunan çocuklar da tarih öğrenebilir. Dilek’in (2000) de açıkça belirttiği gibi: “Piaget’nin bilişsel gelişim evrelerini öğrencilerde tarih düşüncesinin gelişimine ve tarihsel öğrenmeye bağlamak, ciddi anlamda bilimsel kaygıları da beraberinde getirmektedir. Esasen, diğer öğretim alanlarındaki geçerliliği de sorgulanan bu evrelerin en

azından tarihte yaş ile ilgili olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, tarih düşüncesinin gelişimi dil ve kavram gelişimi, tarih bilgisi, uygun ders materyallerinin kullanılması ve öğretim teknikleri ile doğrudan ilişkilidir.”

Bu iki bağlamda düşünüldüğünde tarih dersinin ve/veya tarih konularının çocuklara ne zaman öğretildiğinin aynı zamanda bir ülkenin pedagojik yaklaşımını yansıttığından bahsedilebilir. Ülkelerin pedagojik yaklaşımlarını anlayabilmek için okutulan derslerin öğretim programlarının incelenmesi atılacak ilk adımdır. Pedagojik yaklaşımın en net ipucunu, tarih konularının hangi seviyede okutulmaya başlandığının verdiğini söylemek mümkündür. Piaget'nin bilişsel gelişim kuramını temel alarak, ilkokul çocuklarının somut işlemler döneminde olduklarını kabul edip, soyut içeriğe sahip tarih konularına erken yaşlarda yer vermeyen ya da ülkemizde olduğu gibi oldukça az yer veren ülkelerin yanı sıra çocukların her yaşta tarih öğrenebileceği anlayışıyla ilkokulda hatta okul öncesi dönemde de tarih konularına yer veren Almanya gibi ülkeler de vardır.

Türkiye'de sosyal bilimler kapsamlı konular, ilkokulda 1-3. sınıflarda hayat bilgisi dersi kapsamında, 4.sınıfta insan hakları yurttaşlık ve demokrasi dersi kapsamında sunulmakta, 4-7. sınıflarda ise sosyal bilgiler dersinin temelini oluşturmaktadır. Hayat bilgisi dersinin özel amaçlarında zamanı ve mekânı algılama becerisi edinir, ülkesini sever, tarihi ve kültürel değerlerini yaşatmaya istekli olur ile temel yaşam becerisi olarak doğrudan tarihe referans veren zaman yönetimi becerisi yer almaktadır. Hayat bilgisi dersi öğretim programının uygulanmasında dikkat edilecek hususlar arasında ise “...ilgili kazanımlarda sözlü tarih, yerel tarih, müze gezileri.... gibi okul dışı uygulamalar önemsenmeli ve bu doğrultuda planlanan öğrenci merkezli etkinlikler yer gerçekleştirilmelidir” (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018a, s.9) yer almaktadır. Buna rağmen mevcut öğretim programları ve ders kitapları incelendiğinde hayat bilgisi dersinde tarih konularının az ve sınırlı olduğu görülmektedir. Tarih bilincinin ve tarihsel öğrenmenin erken yaşlarda inşası için çocukların okulda tarih konularıyla erken yaşlardan itibaren karşılaşmaları gerekir. Bu nedenle tarih eğitimi erken yaşlarda başlamalıdır. Tarih dersinin/ tarih konularının ilkokul döneminde verilmemesinin, ilerleyen yaşlarda çocukların tarihsel düşünme becerisi edinmesinde eksiklik oluşturacağından ve çocukların tarih dersini zor ve ezbere yönelik bir ders olarak algılayacağından söz edilebilir. Özellikle hayat bilgisi derslerinde tarih konularının yer alması, bu süreçte oldukça belirleyici bir roledir. Almanya'da tarih konuları, hayat bilgisi derslerinde oldukça yoğun şekilde yer almaktadır.

Almanya'da Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Tarih Konuları

Almanya'da ilkokulda dört yıl boyunca okutulan hayat bilgisi derslerinde öğrencilerin sosyal ve kültürel, doğal ve mekânsal, tarihsel ve teknik konularda basit ve temel yaklaşımlar kazanmaları ve bunlara uygun düşünce ve yöntemler geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Hayat bilgisi dersi; sosyal bilimler perspektifi (politik- ekonomi- sosyal), doğa bilimleri perspektifi (canlı ve cansız doğa), coğrafi perspektif (mekânlar- doğa temelleri- yaşam durumları), tarihsel perspektif (zaman- değişim) ve teknik perspektif (teknik- iş) olmak üzere toplam beş perspektif alanını içermekte ve bu perspektif alanlarının ilgili olduğu bilim alanlarını yansıtmaktadır (Gesellschaft für Didaktik des Sachunterrichts [GDSU], 2013).

Hayat bilgisi dersi, teknik, tarihsel, sosyal, ekonomik, ekolojik, politik, kültürel ve kültürlerarası fenomenleri konu alır. Tarihsel perspektif kapsamında yer alan *zaman ve değişim* perspektifi, tarihsel zamanda oryantasyon ve süreklilik ve değişim konu alanlarından içerikle ilgili yeterlilikleri kapsar. Hayat bilgisi dersinde tarih öğrenmenin başlıca amacı tarihsel düşünme becerisinin desteklenmesi, tarih kültürünün inşa edilmesi ve yansıtıcı bir tarih bilincinin geliştirilmesidir (GDSU, 2013). Hayat bilgisi dersinin tarihsel perspektifinin genel çerçevesi aşağıdaki tablodaki gibidir (GDSU, 2013, s. 57):

Tablo 1

Hayat Bilgisi Dersinin Tarihsel Perspektifinin Genel Çerçevesi

Tarihsel Perspektif	
Tarihsel perspektifle ilgili düşünme/ çalışma ve eylem biçimleri	Zaman içinde insanların bir arada yaşamlarındaki değişime dair sorular yönelmek (Tarihsel sorgulama yeterliliği) Kaynakları ve temsilleri kullanmak ve tarihsel anlam çıkartmak (Tarihsel yöntem yeterliliği) Anlamli ve özneler arası kontrol edilebilir anlatılar inşa etmek (Tarihsel anlatı yeterliliği)
Tarihsel perspektifle ilgili konu alanları	Tarihsel zamanda oryantasyon Farklılık ve kimlik Süreklilik ve değişim Gerçekler ve kurgu

Hayat bilgisi dersinin tarihsel perspektifini, düşünme- çalışma ve eylem biçimleri olarak *tarihsel sorgulama, tarihsel yöntem (medya) ve tarihsel anlatı yeterlilikleri* ve de *tarihsel zamanda oryantasyon, farklılık ve kimlik, süreklilik ve değişim* ile *gerçekler ve kurgu* konu alanları oluşturmaktadır.

Bu araştırmada odaklanılan eyaletlerden biri olan Niedersachsen'da okutulan hayat bilgisi dersi öğretim programının tanıtımında tarihsel perspektif şu şekilde açıklanmıştır (Niedersächsisches Landesinstitut, t.y.):

Bir, iki, üç, zaman çok hızlı geçiyor; biz de birlikte koşuyoruz...Bir kol saati olmadan da, gündelik hayatımızın zamansal yapılarla iç içe olduğu anlaşılabilir: Uyandıktan sonra okula gidilir, ancak o zaman oynanabilir. Öğle yemeği geldiğinde, günün yarısı sona ermiş olur. İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış, bir yılı oluşturur. Bu yüzden çocuklar kendilerini zaman içinde yönlendirmeyi öğrenmelidir. Bununla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olan şey, bazı şeylerin zaman içinde değiştiğinin farkına varmaktır. Bu da tarihsel öğrenmenin temelini atar.

Bu açıklamada tarihsel öğrenmenin temelinde değişim ve süreklilik becerisinin önemli konumuna özellikle vurgu yapıldığı görülmektedir. Niedersachsen eyaletinde okutulan hayat bilgisi dersi öğretim programı incelendiğinde, tarih konularının zaman ve değişim perspektifi bağlamında yer aldığı ve de zamanda oryantasyon ile süreklilik ve değişim konu alanlarından meydana geldiği görülmektedir. Öğretim programında, *geçmişe bakmanın bugün ve gelecek için öğrenmeyi mümkün kılacağı* özellikle belirtilmiştir (Niedersächsisches Kultusministerium, 2017). Hayat bilgisi dersinde 2.sınıfın ve 4.sınıfın sonunda tarih konularında beklenen yeterlilikler ise aşağıdaki tablodaki gibidir (Niedersächsisches Kultusministerium, 2017, s.26):

Tablo 2

Zaman ve Değişim Perspektifinin Yeterlilikleri

	2. Sınıfın Sonunda Öğrenciler:	4. Sınıfın Sonunda Öğrenciler:
Zamanda Oryantasyon	Zaman dağılımı ve zaman ölçüm biçimlerini söylerler ve bunları kullanırlar.	Belirli bir zaman dilimi içerisinde aktiviteler planlarlar (günlük ve haftalık planlar, vs.) ve bunları belgelerler.
	Gündelik yaşantılarından bir zaman dilimini belgelerler (gün, hafta, vs.).	
	Zaman içindeki döngüsel süreçleri açıklarlar (Bir ağacın değişimi, mevsimlerin oluşumu, vs.)	Zaman içindeki döngüsel ve doğrusal süreçleri birbirinden ayırt ederler (doğumdan ölüme, takvim, med-cezir, gündüz ve gece, vs.).
	Zaman içindeki doğrusal süreçleri açıklarlar (çocukluk, vs.).	→Doğa
	Geçmiş, günümüz ve geleceği birbirinden ayırt ederler.	
Süreklilik ve Değişim	İlgileri doğrultusunda somut tarihsel sorular geliştirirler.	Tarihsel değişimlerin nedenleri hakkında hedefe yönelik sorular geliştirirler.
	Kendi yaşam öykülerinden ve aile tarihlerinden olayları, biyografik kaynaklar eşliğinde aktarırlar ve bunları bir zaman çizelgesi üzerinde sıralarlar.	Farklı dönemlerde yaşayan insanların yaşam koşullarını araştırırlar ve betimlerler (100 yıl önce okul, zaman içinde oyuncakların değişimi, vs.).
	Tarihsel kaynaklar (resim kaynakları, geçmişin tanıkları, tarihsel nesnelere, vs.) eşliğinde araştırma yaparlar (olaylar, kişiler, yaşam dönemleri, vs.).	Uygun kaynakları tespit ederler, çevrelerinden bir örnekte tarihsel değişimi araştırırlar ve bunu açıklarlar.
	→Medya eğitimi	→Medya eğitimi
	Tarihsel olaylar hakkında farklı biçimlerde (sözlü, yazılı, medya destekli, vs., sergi, film, oyun, vs.) anlamlı bir anlatı geliştirirler.	Tarihsel anlatılardaki olguları ve kurguları birbirinden ayırt ederler (masal karakteri olarak ve tarihsel fenomen olarak cadılar, vs.).
→Dil eğitimi (terimler)	Değişikliklerin ve kararların geleceği etkilediğini açıklarlar ve gelecek beklentileri hakkında tartışırlar.	
	Kendi gelecek hayallerini anlatırlar.	

Zaman ve değişim perspektifi, süreklilik ve değişim ile zamanda oryantasyon konu alanlarından içerikleri ve ilgili yeterlilikleri kapsamaktadır. Bu konu alanları aracılığıyla Almanya'da ilkököl öğrencilerinin, hayat bilgisi dersinin tarih konularında geçmişteki insanların yaşam deneyimleri odaklı konulara kendi deneyimlerini de katarak zamanın değişimini fark edeceklerinden bahsetmek mümkündür. Ayrıca hayat bilgisi dersi, tabloda da görüldüğü gibi, doğa, medya ve dil eğitimi gibi disiplin dışı alanlarla da bağlantılıdır ve bu alanlara da katkı sunmaktadır.

İlkokulda hayat bilgisi dersi kapsamında tarih konularını öğrencilerle buluşturan Almanya, erken yaşta tarih eğitimine önemli bir örnektir. On altı eyaletin çoğunda farklı isimler taşıyor olsa da ilkokulun dört yılı boyunca, toplu öğretim yaklaşımına ve çok perspektiflilik ilkesine uygun şekilde tasarlanmış hayat bilgisi dersi okutulmaktadır. 'Geçmişe bakış, günümüz

ve gelecek için öğrenmeyi mümkün kılar’ düşüncesini temel alan ülkede hayat bilgisi dersinin öğretim programı ve ders kitaplarında tarih konularının yer aldığı görülmektedir. Almanya’da “Tarih, hayat bilgisi dersinin başlıca yapıtaşlarından biridir” (Pech, 2004). Bu araştırmanın amacı, Almanya’da Grundschule (ilkokul) basamağında dört yıl boyunca okutulmakta olan hayat bilgisi ders kitaplarında tarihin nasıl kullanıldığının incelenmesidir. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesini *Almanya’da hayat bilgisi dersinde tarih nasıl kullanılmaktadır?* sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın alt problemleri ise şu şekildedir:

1. Almanya’da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarında hangi tarih konuları yer almaktadır?
2. Almanya’da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarında tarih konuları hangi bağlamlarda yer almaktadır?
3. Almanya’da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarında tarihin kullanım özellikleri nelerdir?

Bu araştırmada Almanya’da hayat bilgisi dersi kapsamında hangi tarih konularının, hangi bağlamlarda yer aldığı ve nasıl kullanıldığı belirlenmiş ve tartışılmıştır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın desenine, örnekleme, veri toplama araçlarına ve elde edilen verilerin analizine dair bilgiler verilmiştir.

Araştırma Deseni

Eğitim araştırmalarının önemli veri kaynaklarından olan öğretim programları ve ders kitapları, belirli bir örnek üzerine odaklanmaya olanak vermektedir. Almanya’da hayat bilgisi dersinde yer alan tarih konularına, tarihin kullanım özelliklerine, bu bağlamda ilgili dersin öğretim programına ve ders kitaplarına odaklanan bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasına göre yürütülmüştür. Durum çalışması, “sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesidir” (Merriam, 2015, s.40). Bu araştırma özelinde adı geçen sınırlı sistem, ders kitaplarıdır. Durum çalışmalarında amaç, genel sonuçlara erişmek değil, “durumu, kişiyi veya olguyu kendi özgün ortamı içerisinde keşfetmek, ayrıntılı olarak betimlemek ve yorumlamaktır” (Paker, 2015). Bu araştırmada da tarih konuları, araştırma bağlamında kendi özgün ortamları sayılabilecek olan ders kitaplarında durum çalışması ile derinlemesine ve bütüncül olarak incelenebilmiş ve var olan duruma temel oluşturacak veriler elde edilmiştir.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, on altı eyaletten oluşan Almanya’nın Bayern (Bavyera) eyaletinde 3. sınıfta okutulan Kleeblatt (Yonca Yapağı) (Blaufelder, Brey, Kimberger, Kröner, Pollak ve Weinzierl, 2016) ve 3-4. sınıflarda okutulan Erlebniswelt (Deneyim Dünyası) (Egger, Elseberg, Feldbauer, Hallitzky, Kollmaier, Prifling ve Valdix, 2017) ile Niedersachsen (Aşağı Saksonya) eyaletinde 3. sınıfta okutulan Pustebume (Karahindiba) (Breede, Kraft, Posselt ve Stolte, 2018) isimli hayat bilgisi ders kitapları oluşturmaktadır. Ders kitaplarının seçiminde amaçlı rastgele örneklem (Patton, 2014, s.240) kullanılmıştır. Bu seçimde araştırmacının ilgili

eyaletlerde tarih eğitiminin ne şekilde yapıldığıyla ilgili araştırmaları belirleyici olmuştur. Ders kitapları üzerinden yürütülen bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırma verileri, doküman analizi yapılarak elde edilmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Betimsel analiz ile veriler, belirlenmiş olan temalara göre düzenlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). İçerik analizi, metnin kelimelerinin dinlenmesi ve böylece metnin derinlemesine anlaşılmasında önemli bir araçtır (Berg ve Lune, 2015). Öncelikle ilgili eyaletlerde okutulan hayat bilgisi dersi öğretim programları ve ders kitaplarında yer alan tarih konuları incelenmiştir. Hayat bilgisi ders kitaplarında hangi tarih konularının olduğu, nasıl sunulduğu, hangi bağlamlarda yer aldığı ve tarihin kullanım özelliklerinin belirlenebilmesi için ilgili bölümler betimsel analiz ve içerik analizi yapılarak değerlendirilmiş ve temalar oluşturulmuştur. Krippendorff (2014) içerik analizinin, metinlerden/ içeriklerden tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanıldığını belirtir (Akt., Berg ve Lune, 2015, s.384).

Temalar oluşturulduktan sonra ise araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için uzman incelemesi yapılmıştır. Araştırma verileri, bir tarih eğitimi uzmanı tarafından da incelenmiş ve analiz kategorileri oluşturulmuştur. Hem araştırmacının hem de uzmanın oluşturduğu analiz kategorileri karşılaştırılarak birbirinden farklı algılanan ve yorumlananlar üzerinde görüş birliği sağlanmıştır (Creswell, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırma bulguları, ayrıntılarıyla sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde Almanya’da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan tarih konularının neler olduğuna, hangi bağlamlarda yer aldıklarına ve tarihin nasıl kullanıldığına yer verilmiştir.

Almanya’da Okutulan Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Tarih Konuları

Bayern Eyaletinde Okutulan Kleeblatt (Yonca Yaprağı) İsimli Ders Kitabındaki Tarih Konuları

Almanya’nın Bayern eyaletinde Grundschule (ilkokul) 3. sınıfta okutulan hayat bilgisi ders kitaplarından biri olan Kleeblatt (Yonca Yaprağı), toplam 6 üniteden oluşmaktadır. Kleeblatt’taki üniteler şunlardır: Demokrasi ve toplum, vücut ve sağlık, doğa ve çevre, zaman ve değişim, mekân ve hareketlilik, teknik ve kültür. Ders kitabında tarih konuları, *zaman ve değişim*, *mekân ve hareketlilik* ile *teknik ve kültür* ünitelerinde yer almaktadır. Bu ünitelerdeki tarih konuları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3

Kleeblatt (Yonca Yaprağı) Ders Kitabındaki Tarih Konuları

Kleeblatt (Yonca Yaprağı) Ders Kitabındaki Tarih Konuları		
Zaman ve Değişim	Mekân ve Hareketlilik	Teknik ve Kültür
Tarih atölyesi	İnsanlar doğal bölgeleri	Yurdumuzdaki köprüler
Eşyalar geçmişi anlatıyor	değiştirir ve şekillendirir	Bayern'deki anlamlı yapılar
Yazılı belgeler geçmişi anlatıyor	Yollarda- geçmişte ve bugün	Kaldıraçlar sana yardım eder
Resimler geçmişi anlatıyor		Geçmişte ve bugün yıkama
Farklı görüşlerden Barok dönemi		Geçmişte ve bugün tahıl hasadı
İnsanlar geçmişi anlatıyor		Tekerleğin tarihi
Mitler ve... efsaneler- gerçeklik ve fantazi		

Kleeblatt (Yonca Yaprağı) ders kitabının bilgisayar atölyesi başlıklı bölümünde, internet kullanımı, bir arama motoruyla nasıl çalışılacağı, internetten nasıl bilgi edinileceği gibi konularda öğrencilere yol gösterilmektedir. Kleeblatt (Yonca Yaprağı) ders kitabının son sayfalarında bulunan yöntem atölyesi başlıklı bölümünde ise, ders kitabının yöntem sayfalarında nasıl çalışılacağına dair bilgiler verilmiştir. Öğrencilerin zaman çizelgesini nasıl hazırlayacaklarına dair yönerge ve tarih konularında bir zaman çizelgesiyle nasıl çalışacaklarına dair bilgiler, bu bölümde yer almaktadır.

Bayern Eyaletinde Okutulan Erlebnisswelt (Deneyim Dünyası) İsimli Ders Kitabındaki Tarih Konuları

Almanya'nın Bayern eyaletinde Grundschule (ilkokul) 3./4. sınıflarda okutulan hayat bilgisi ders kitaplarından biri olan Erlebnisswelt (Deneyim Dünyası), toplam 18 üniteden oluşmaktadır. Erlebnisswelt'teki üniteler şunlardır: Dünya ve biz, bir arada yaşamak, yaşam alanı orman, zaman geçip gidiyor, sağlıklı olmak ve kendini rahat hissetmek, görmek, medya ve boş zaman, besinlerimiz, madde ve enerji, su, yaşam alanı dere, kentte yaşam, inşa etmek ve yapmak, oryantasyon, hareketlilik ve çevreyi koruma, teknik ve kültür, trafik eğitimi, Anton ve Amanda. Ders kitabında tarih konuları, *zaman geçip gidiyor, inşa etmek ve yapmak, hareketlilik ve çevreyi koruma, teknik ve kültür* ünitelerindedir. Aşağıdaki tabloda bu üniteler kapsamındaki tarih konuları yer almaktadır.

Tablo 4

Erlebnisswelt (Deneyim Dünyası) Ders Kitabındaki Tarih Konuları

Erlebnisswelt (Deneyim Dünyası) Ders Kitabındaki Tarih Konuları			
Zaman Geçip Gidiyor	İnşa Etmek ve Yapmak	Hareketlilik ve Çevreyi Koruma	Teknik ve Kültür
Bir şehrin oluşumu	Köprüler birleştirir	Ulaşım hayatı değiştirir	Çevik iğneler ²
Augusta Vindelicum ¹ ...	ve taşır	Taşıtlar	Az kuvvet ve büyük etki- kaldıraç
Augsburg olacak			Dişli çark- harika bir icat
Müze ziyareti			
Orta ağ canlanıyor			
Küçük şövalye Trenk			

¹ Augusta Vindelicum, Augsburg şehrinin Antik Roma'daki ismidir.

² Çevik iğneler başlığını taşıyan konu, taş devrine ait iğne buluntularından günümüze kadar iğnelerin ve de terzilik mesleğinin geçirdiği dönüşümü ve teknolojik gelişimi ele almaktadır.

Erlebniswelt (Deneyim Dünyası) ders kitabının başlangıç sayfasında öğrencilere bir zaman çizelgesiyle nasıl çalışılacağına dair bilgiler verilmiştir.

Niedersachsen Eyaletinde Okutulan Pustebume (Karahindiba) İsimli Ders Kitabındaki Tarih Konuları

Almanya'nın Niedersachsen eyaletinde Grundschule (ilkokul) 3. sınıfta okutulan hayat bilgisi ders kitaplarından biri olan Pustebume (Karahindiba) toplam 5 üniteden oluşmaktadır. Pustebume'deki üniteler şunlardır: Doğa, mekân, teknik, zaman, toplum. Ders kitabında tarih konuları, *doğa*, *mekân*, *zaman*, *toplum* üniteleri altındadır. Aşağıdaki tabloda bu üniteler kapsamındaki tarih konuları yer almaktadır.

Tablo 5

Pustebume (Karahindiba) Ders Kitabındaki Tarih Konuları

Pustebume (Karahindiba) Ders Kitabındaki Tarih Konuları			
Doğa	Mekân	Zaman	Toplum
Patatesin tarihi	İnsanlar doğal bölgeleri değiştirir ve şekillendirir	Tarih atölyesi Geçmişte okul (1) Geçmişte okul (2) Geçmişte kırsalda yaşam Geçmişte ve günümüzde tahıl hasadı Yollarda- geçmişte ve günümüzde	Çocukların hakları var Çalışma şekilleri

Pustebume (Karahindiba) ders kitabının başlangıç sayfasında bulunan yöntem atölyesi başlıklı bölümünde, ders kitabının yöntem sayfalarında nasıl çalışılacağına dair bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler, öğrencilerin zaman çizelgesini nasıl hazırlayacaklarına dair yönergeyi ve tarih konularında zaman çizelgesiyle nasıl çalışacaklarına dair detayları içermektedir. Pustebume (Karahindiba) ders kitabının son sayfalarında bulunan bilgisayar başlığını taşıyan bölümde ise internet kullanımı, arama motoruyla nasıl çalışılacağı, internetten nasıl bilgi edinileceği, grafik eklemek gibi konularda öğrencilere bilgiler verilmektedir.

Almanya'da Okutulan Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Tarih Konularının Bağlamı

Almanya'da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan tarih konuları incelenmiş ve tarih konularının ilgili ders kitaplarında, '*yerel tarih/ mekânın tarihi*', '*sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi*', '*eşya/ nesne tarihi*' ve '*Orta çağ tarihi*' temaları altında yer aldığı görülmüştür. Aşağıdaki tabloda tarih konularının bağlamları yer almaktadır.

Tablo 6

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Tarih Konularının Bağlamları

Ders Kitapları:	Kleblatt	Erlebniswelt	Pustebume	Toplam
Yerel tarih/ mekânın tarihi	6	5	4	15
Eşya/ nesne tarihi	8	4	3	15
Sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi	1	-	3	4
Orta Çağ tarihi	-	2	-	2

Almanya’da hayat bilgisi ders kitaplarında tarih konularının en fazla oranda yerel tarih/ mekânın tarihi ve eşya/nesne tarihi bağlamında, en az oranda ise Orta Çağ tarihi bağlamında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Yerel tarih/mekânın tarihi teması, bir köyün, kasabanın, kentin veya bölgenin geçmişini temel alan tarihsel konulardan oluşur ve öğrencilere yaşadıkları bölgenin yerel tarih unsurlarına dair farkındalık kazandırmayı amaçlar. Yerel tarihle bağlantılı konular, çocukların yaşadığı çevreyi merkeze alarak tarihsel olanla, tarihle karşılaşmaları mümkün kılar ve yaşanan mekânın geçmişini temel alır (Pamuk ve Pamuk, 2019). Hayat bilgisi ders kitaplarının da öğrencilerin içinde yaşadıkları çevreden başlayarak tarihi deneyimleyebilmelerini sağlamaya çalıştığından bahsedilebilir.

Yerel tarih/mekânın tarihi teması en çok oranda Kleeblatt (Yonca Yaprağı) ders kitabında yer almaktadır. Yerel tarih/ mekânın tarihi teması bağlamında Kleeblatt (Yonca Yaprağı) ders kitabının “Yurdumuzdaki köprüler” konusunda, o bölgede yer alan köprülerin tarihselliklerine, yapılış amaçlarına ve yapısal özelliklerine dair bilgiler verilmekte ve öğrencilerin gün içerisinde yanından geçtikleri, üstünde yürüyüp karşı tarafa ulaştıkları köprülere dair tarihsel farkındalık kazanmalarına olanak sağlanmaktadır. Ayrıca konu kapsamında öğrencilere, çevrelerinde yer alan köprüleri araştırmaları ve önemli bilgileri not almalarına dair bir görev verilmiştir. Erlebniswelt (Deneyim Dünyası) ders kitabının “Augusta Vindelicum...Augsburg olacak” konusunda da Bayern eyaletinin ve hatta Almanya’nın en eski şehirlerinden olan Augsburg’un tarihsel arka planına dair bilgiler sunulmuştur. Augsburg’da tarihsel yapıların ne zaman inşa edildikleri, şehrin hangi aşamalardan geçerek günümüze ulaştığı ve günümüzdeki konumu, yerleşim özellikleri, görülmesi gereken yerleri, üniversitesi, FC Augsburg futbol takımı gibi çocukların ilgi alanlarına yönelik bilgilerle sentezlenerek açıklanmıştır. Böylece mekânın tarihine yönelik detaylı bir resim çizilmiştir. Konu kapsamında öğrencilere verilen görev ise zaman çizelgesi üzerinde şehrin tarihindeki önemli detayları yerleştirmeleridir. “Geçmişte okul” konusu, Pustebume (Karahindiba) ders kitabının yerel tarih/ mekânın tarihi bağlamına örnek teşkil etmektedir. Geçmiş zamanlarda okulun ve sınıf ortamının nasıl olduğuna, haftalık ders planlarına, hangi derslerin okutulduğuna, sınıfta hangi eşyaların yer aldığına, derste uyulması gereken kuralların neler olduğuna, öğrencilerin derse nasıl katıldıklarına ve 1914’te erkek öğretmenlerin çoğunun savaşa katılmak zorunda kaldıklarına dair bilgiler sunulmaktadır. Geçmişte okul konusunda, okul tarihi hakkında geçmişten kalan kanıtlardan bilgiler elde edilebileceği vurgulanmakta ve geçmişte okulun nasıl olduğu hem tarihsel veriler hem de görseller eşliğinde anlatılmaktadır. Konu kapsamında öğrencilerden istenen ise kendi okul ortamları ile geçmiştekini karşılaştırmalarıdır.

Eşya/ nesne tarihi teması bağlamında ders kitaplarında yer alan konularda, geliştirildikleri dönemin kültürel ürünleri olarak eşyaların, dönemin sosyal, ekonomik, kültürel ve estetik algılarını yansıtması ön plandadır. Eşya/ nesne tarihi de geçmişin önemli tanıkları olan bu eşyaları tarihin konusu haline getirir ve dönemin ruhu hakkında ipuçlarını bize ulaştırır (Kabapınar ve Sağlamgöncü, 2016). Almanya’da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarının öğrencilerin, geçmişte kullanılan eşyaların/nesnelerin aracılığıyla dönemin ruhuna dair çıkarımlarda bulunmalarına yardımcı olacağından bahsetmek mümkündür.

Eşya/ nesne tarihi teması bağlamında Kleeblatt (Yonca Yaprağı) ders kitabının “Yollarda- geçmişte ve bugün” konusunda, insanların geçmişten günümüze kullanmış oldukları ulaşım ve iletişim araçlarının neler olduğuna ve bunları ne şekilde kullandıklarına dair bir perspektif çizilmektedir. Zamanın teknik gelişmelerinin de açıklandığı bu konuda 1000 yılından 1957’ye öküz arabaları, posta faytonu, buharlı lokomotif, ilk araba, ilk kamyonet, motorlu uçak, Volkswagen Käfer (vosvos), yolcu uçağı gibi ulaşım araçlarına ve de 1300 yılından 1991’e ulaklar, matbaacılık, gazete, elektrikli telgraf, telefon, radyo yayını, televizyon, bilgisayar, internet ve cep telefonu gibi iletişim/ medya araçlarına dair bilgiler zaman çizelgesi üzerinde tarihsel gelişim aşamalarına göre ve görseller eşliğinde verilmektedir. Ayrıca konu kapsamında öğrencilere kendilerinin ve ailelerinin hangi ulaşım ve medya araçlarını kullandıklarını not almalarına dair bir görev verilmiştir. Konunun, öğrencilere insanların ulaşım ve bilgiye erişim araçlarının tarihsel arka planına dair farkındalık sağlayacağını söylemek mümkündür. Erlebniswelt (Deneyim Dünyası) ders kitabının “Dişli çark- harika bir icat” konusunda, birçok alet ve makinenin işlevselliğinde rol oynayan dişli çarklara ve bu çerçevede tekerleğin icadına ve sonrasındaki gelişimine dair bilgiler sunulmuştur. Böylece öğrencilerde, günümüzde kullanılan birçok eşyanın/ nesnenin ve bisikletlerinin mekanizmalarına dair hem teknik açıdan hem de tarihsel açıdan farkındalık oluşturmaktadır. Pustebume (Karahindiba) ders kitabının “Geçmişte ve günümüzde tahıl hasadı” konusunda makinelerin olmadığı dönemlerde ve günümüzde tarlaların ne şekilde ekildiği, hasadının nasıl yapıldığı, kullanılan araçların değişimi ve dönüşümü eşliğinde, dönemleri ve gelişmeleri yansıtan görsellerle anlatılmaktadır. Eşyalar/ nesnelere, geçmişin tanıkları olmalarının yanı sıra kültür tarihindeki değerleri tanıtırlar.

Sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi, gündelik tarihi temel alır ve sıradan insanların günlük hayatlarında nasıl yaşadıklarıyla, yaşamlarını geçmişte nasıl deneyimledikleriyle ilgili bilgiler sunar. Hayat bilgisi ders kitapları, insanların geçmişteki yaşantılarına odaklanan konuları içermektedir. Sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi teması en çok oranda Pustebume (Karahindiba) ders kitabında yer almaktadır. Pustebume (Karahindiba) ders kitabının “Geçmişte kırsalda yaşam” konusunda geçmiş dönemlerde kırsal bölgelerde yaşayan insanların gündelik yaşamlarını nasıl sürdürdüklerine, ne gibi işlerle meşgul olduklarına dair bilgilerin yanı sıra, sözlü tarih bağlamında ele alınabilecek, iki çocuğun o dönemlere dair aktardıkları yer almaktadır. Öğrencilerden çevrelerinde geçmişteki yaşama dair izler barındıran müzeler olup olmadığını araştırmaları ve müzeleri ziyaret etmeleri istenmektedir. “Farklı görüşlerden Barok dönemi” konusu ise, Kleeblatt (Yonca Yaprağı) ders kitabının sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi bağlamındaki tek konudur. Barok döneminde çiftçilerin ne şekilde ve nerede yaşadıklarına, geçimlerini ne şekilde sağladıklarına, soyluların (asiller) yaşamlarına ve bunların yanında Kilisenin o dönemdeki konumuna, dekorasyon özelliklerine odaklanmaktadır. Böylece bir tarafıyla Barok döneminin estetik algısına da vurgu yapıldığı görülmektedir. Konu kapsamında öğrencilere çevrelerinde Barok dönemden kalan yapıları araştırmalarına dair bir görev verilmiştir.

Almanya tarihinde çok önemli bir dönem olan Orta Çağ tarihi bağlamı ise sadece Erlebniswelt (Deneyim Dünyası) ders kitabında yer almaktadır. Ders kitabının “Orta Çağ canlanıyor” ve “Küçük şövalye Trenk” konuları, bu bağlama örnektir. Erlebniswelt (Deneyim Dünyası) ders kitabının “Orta Çağ canlanıyor” konusunda Orta Çağ tarihine ilişkin bilgiler verilmiştir ve çok sayıda çocuk ve yetişkinin katıldığı, her yıl düzenlenen Kaltenberg Şövalye

Turnuvası’nda neler yapıldığıyla ilgili bilgiler görseller eşliğinde sunulmuştur. Öğrencilerin günümüzde halen gerçekleşen festivallerin tarihsel bağlamına dair farkındalık geliştirmeleri desteklenmektedir. Bu bağlamda öğrencilerden, çevrelerinde kutlanan özel festivaller olup olmadığını, varsa kökeninin hangi döneme dayandığını araştırmaları ve sonrasında elde ettikleri tüm bu bilgilerden hareketle yaşadıkları bölgeyi tanıtmaya yönelik bir kitapçık hazırlamaları istenmektedir. Erlebnisswelt (Deneyim Dünyası) ders kitabının “Küçük şövalye Trenk” konusu incelendiğinde ise Küçük Şövalye Trenk çocuk kitabının tanıtıldığı görülmektedir. Kitap, Orta Çağda yaşama dair önemli bilgiler sunmaktadır. Konu kapsamında öğrencilere verilen görev ise Orta Çağ tarihine dair hangi bilgileri edindiklerini arkadaşlarıyla tartışmaları ve başka hangi şövalye kitaplarını bildiklerini birbirleriyle paylaşmalarıdır.

Almanya’da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan tarih konularının bağlamını oluşturan yerel tarih/ mekânın tarihi, sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi, eşya/ nesne tarihi ile Orta Çağ tarihi temalarının aynı zamanda öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisinin gelişiminde ve kültürel miras farkındalığında oldukça önemli rollere sahip olduğundan bahsetmek mümkündür.

Almanya’da Okutulan Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Tarihin Kullanım Özellikleri

Almanya’da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarındaki tarih konularının hayat bilgisi dersinde ‘değişim ve süreklilik’ ile ‘kültürel miras farkındalığı’ sağlamak amacıyla kullanıldıkları ortaya çıkmıştır. Kleeblatt (Yonca Yaprağı), Erlebnisswelt (Deneyim Dünyası) ve Pustebume (Karahindiba) isimli hayat bilgisi ders kitaplarındaki toplam 36 tarih konusunun tarihin kullanım özelliklerinin incelenmesi sonucunda elde edilen tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 7

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Tarihin Kullanım Özellikleri

Ders Kitapları:	Kleeblatt	Erlebnisswelt	Pustebume	Toplam
Değişim ve süreklilik	13	8	10	31
Kültürel miras farkındalığı	2	3	-	5

Eğitim sürecinde tarih konularının yer almasının yanı sıra ne için yer aldıklarının yani neden, ne amaçla kullanıldıklarının saptanması da önem taşımaktadır. Elde edilen bulgulara göre, hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan tarih konularının başlıca amacı, öğrencilerin çevrelerinden bir örnekte tarihsel değişimi araştırmaları, yaşadıkları bölgedeki önemli tarihsel olayları ve gelişmeleri inceleyerek zaman ve değişim anlayışını geliştirmeleridir (Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, t.y.). Ders kitaplarının incelenmesi sonucunda da tarihin ağırlıklı olarak tarihsel değişim ve süreklilik ile kültürel miras farkındalığı sağlamak için kullanılmakta olduğu görülmüştür.

Tarihsel değişim ve süreklilik, farklılaşmaları olduğu gibi devamı da içerir. “Değişim ve süreklilik konusunda bir yargıya varmadan önce, geçmişteki iki farklı tarih arasında veya geçmişteki bir zaman ile günümüz arasında nelerin değiştiğini ya da nelerin aynı kaldığını görmemiz gerekir” (MEB, 2018b). Bu doğrultuda nelerin değiştiği, nelerin aynı kaldığı, değişimin nedenlerinin ve etkilerinin neler olabileceği gibi sorgulamalar, değişim ve sürekliliğin

değerlendirilmesinde kilit roledir. Zaman içindeki değişimleri algılama yeterliliğine sahip öğrenciler, bir örnekle ifade edecek olursak, geçmiş zamana ait bir fotoğrafın geçmişin bir kalıntısı olduğunu fark eder ve onu geçmişe götüren sorular yöneltir ve varsayımlar oluştururlar (Gautschi, Hodel ve Utz, 2009). Geçmişten günümüze uzanan zaman çizgisinde sosyal olayların, insanların, nesnelerin ve mekânların göstermiş oldukları gelişim ve değişimin anlaşılabilmesi ve tarihi olayların anlamlandırılması için, değişim ve sürekliliğin ön plana çıkarılması oldukça önemlidir (Demircioğlu, 2009).

Kleebblatt (Yonca Yaprığı) ders kitabının “Resimler geçmişi anlatıyor” başlıklı konusu, değişim ve sürekliliğe örnek teşkil eden konulardan biridir. Konu kapsamında, fotoğrafın keşfinden önce insanların duvarlara ve yapılarla çizdiklerinin ve/veya boyadıklarının geçmişe ve geçmişteki yaşama dair önemli veriler sunduğundan bahsedilmektedir. Öğrencilerden kendi okullarının bulunduğu çevreye dair eski görselleri araştırmaları ve bugün aynı yerin bir fotoğrafını çekip bu ikisini karşılaştırmaları istenmektedir. Böylece öğrencilerin kendi çalışmaları ve yapacakları araştırma aracılığıyla değişim ve sürekliliği fark etmelerine katkıda bulunmaktadır. Pustebume (Karahindiba) ders kitabında “Geçmişte ve günümüzde tahıl hasadı” konusunda, makinelerin olmadığı ya da az olduğu dönemlerde ve günümüzde tarlaların ne şekilde ekildiği ve hasadının nasıl yapıldığı aktarılmaktadır. Bu bağlamda tahıl hasadı yapılırken kullanılan araçların nasıl bir gelişim gösterdiği ve insanların tarlalarda nasıl çalıştıkları, değişim ve süreklilik bağlamında ele alınmaktadır. Öğrencilerden geçmişte tahıl hasadı yaparken gerekli adımları belirtmeleri ve bunları günümüzün hasat yöntemleriyle karşılaştırmaları istenmektedir. Böylece öğrencilerin değişim ve sürekliliği fark etmeleri sağlanmaktadır. “Çevik iğneler” konusu Erlebnisswelt (Deneyim Dünyası) ders kitabının, tarihin değişim ve sürekliliğin anlaşılmasına katkı sunmak üzere kullanıldığı konularındandır. Konu kapsamında, eski çağlardan günümüze kullanılan iğneler ve terzilik mesleği, tarihi buluntular eşliğinde incelenmektedir. Böylece çocuklara iğnelerin yani eşyanın yanı sıra terzilik mesleğinin de gelişim evreleri, değişim ve sürekliliği vurgulayan bir şekilde sunulmaktadır. Öğrencilerin nesnelerin, insanların kısacası dünyadaki her şeyin değişebilirliği üzerinde düşünmelerini ve bu değişimin yaşam koşulları ile bağlantılı olduğunu görmelerini sağlamak, değişim ve süreklilik algısının inşasında temeldir.

Kültürel miras farkındalığı, öğrencilerin geçmişten yapacakları çıkarımlarla toplumu, yaşadıkları kültürü ve kendilerini tanıyabilmelerine imkân verir (Demircioğlu, 2009). Hayat bilgisi ders kitaplarında tarihin bir diğer kullanım alanı olan kültürel miras farkındalığında da bu doğrultuda öğrencilerin geçmişten bugüne Almanya'nın kültürel ve tarihsel mirasını kavramaları ve görmeleri hedeflenmektedir. Erlebnisswelt (Deneyim Dünyası) ders kitabının “Müze ziyareti” konusu müzelerin tarihsel hafızayı koruma mekânları olmalarından hareketle kültürel mirasın en önemli izlerini taşıdığına vurgu yapmaktadır. Konu kapsamında, müze türlerinden, müzelerde yer alan buluntulardan, bu buluntuların geçmişe ilişkin bilgiler taşıdığından ve geçmişin önemli birer aynaları olduklarından bahsedilmektedir. Ayrıca öğrencilerden yaşadıkları bölgede Romalılardan kalıntılar olup olmadığını araştırmaları ve yaşadıkları yerin tarihine ilişkin kanıtlar toplayarak, onları fotoğraflayarak bir sergi oluşturmaları istenmektedir. Müzelerin, doğrudan kültürel mirası tanıtan mekânlar olmasından hareketle bu konu ile kültürel miras farkındalığı sağlanmaktadır. Kleebblatt (Yonca Yaprığı) ders kitabında “Mitler ve...efsaneler- gerçeklik ve fantazi” başlığını taşıyan tarih

konusunda, mekânın tarihinde mitlerin, kiliselerde ise dini efsanelerin yerinin ne olduğu açıklanmaktadır. Böylece somut ve somut olmayan kültürel miras farkındalığının sağlanmasında mit ve efsanelerin önemli yerini vurgulamak üzere tarihin kullanıldığı görülmektedir. Konu kapsamında öğrencilerden istenen ise yaşadıkları çevredeki mitler ve efsaneler hakkında çok yönlü bir araştırma yapmalarıdır. Böylece hayat bilgisi dersinde tarih konuları aracılığıyla öğrencilerin kültürel mirasa duyarlılık kazanacaklarından ve öncelikle mikro ölçekte yaşadıkları bölgenin olmak üzere makro ölçekte Almanya’nın kültürel mirasının farkına varacaklarından bahsedilebilir.

Sonuç

Somut işlemler dönemi, soyut işlemler dönemi tartışması kapsamında Piaget’ci bir yaklaşımla ileriki yaşlara ötelenen tarih dersleri, çocukların tarihsel düşünme becerilerinin gelişimini de ötelemekte ve böylece tarihi ezber odaklı, sıkıcı ve sadece sınıfı geçmek üzere ‘katlanılması gereken’ bir ders konumuna getirmektedir. Bu durum Egan’ın da belirttiği gibi eğitim açısından genel bir sorunu da ortaya çıkarmaktadır: “Eğitim açısından sorun, Piaget’nin kuramının eleştirel olmayan bir şekilde, çocukların düşüncelerinin tümünün bir tanımı olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.” (Egan, 2010, s.50). Oysaki “Çocuklar geçmişe meraklıdır. İnsanlar, mekânlar, objeler ve geçmişle ilgili hikâyeler sayesinde çocuklar tarihten hoşlanırlar” (McReiney ve Russick, 2010’dan akt., Aktın, 2017, s.466). İlkokulda tarih öğretimi öğrencilerin yaşlarına, deneyim ve yaşam dünyalarına uygun olursa ilgilerini çeker ve öğrenmelerini kolaylaştırır. Almanya günümüzde, Piaget’ci yaklaşımın aksine ilkokulda hayat bilgisi dersi kapsamında tarih öğretimi deneyimine sahiptir.

Almanya’da ilkokulda tarihin yeri nedir, tarih nasıl kullanılmaktadır? sorularına yanıt bulabilmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada ilkokulda tarih konularının zaman ve değişim perspektifi kapsamında yer aldığı hayat bilgisi ders kitapları incelenmiştir. Kübler’in (2011) de belirttiği gibi çocuklar, okulda sistematik bir şekilde tarih öğretimiyle karşılaşmadan çok önce yaşam ortamlarında tarih kültürüyle, tarihin izleriyle oldukça yoğun şekilde karşılaşır. Gündelik yaşam alanları geçmişten kalma tarihsel eserler, müzeler, sergiler gibi birçok tarihsel uyararla çevrilidir. Bu gerçeği ve araştırmanın bulgularını göz önünde bulundurursak, ilkokulda öğrencilerin tarih öğrenebileceğini savunabiliriz. Tarih konularının, *yerel tarih/ mekânın tarihi, eşya/ nesne tarihi, sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi, Orta Çağ tarihi* bağlamında sunulabileceğini ve de tarihin *değişim ve süreklilik ve kültürel miras farkındalığı* sağlamak amacıyla kullanılabilirliğini de ekleyebiliriz.

Araştırma sonuçlarına göre hayat bilgisi ders kitaplarında zaman kavramından, ilk insanlardan, değişim ve sürekliliği temel alan çocuğun yakın çevresinden, çocuğun yaşadığı yerin tarihsel arka planına ve çevredeki tarihsel mirasa yönelik yerel tarih konularından, doğanın ve doğal unsurların zaman içinde şekillenmesinden, geçmişte ve günümüzde kullanılan eşyalardan, Orta çağda yaşamdan konular yer almaktadır. Böylece Almanya’da hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan tarih konularının, tarih eğitiminin genel amaçlarından olan kültürün nasıl geliştiğinin anlaşılmasına, geçmiş hakkında bilgi edinmeye, değişimin

yaşamı nasıl etkilediğini öğrenmeye, geçmiş, bugün ve gelecek bağlantısını kurabilmeye, toplumu daha iyi tanımaya katkılar sunacak konular aracılığıyla şekillendiği görülmektedir (Demircioğlu, 2007).

Bu durumda somut işlemler döneminde oldukları varsayılan okul öncesi dönem ve ilkökul çocuklarına öğretilmeyeceği vurgulanan tarih konularının çocuklara uygun içerikler ve etkinlikler aracılığıyla öğretilebileceğini söyleyebiliriz. Coşkun- Keskin ve Daysal- Ersoy (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırma da bu sonucu destekler niteliktedir: çocukların bilişsel gelişim düzeyleri dikkate alınarak gerçek yaşam deneyimlerine dayalı tarih etkinliklerinin gerçekleştirilmesiyle öğrenciler erken çocuklukta tarih konularını öğrenebilirler. Kısaca erken çocukluktan itibaren çocukların tarihsel düşünme becerilerine ve böylece bir geçmiş algısına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Almanya’da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarında tarih konularının en yüksek oranda sunulduğu bağlamın yerel tarih/ mekânın tarihi olduğu görülmüştür. Bu durum Almanya’da ilkökulda tarih öğretiminin öğrencinin yaşadığı mekânı tarihsel boyutuyla anlamasına yardımcı olur. Böylece öğretim programının zaman ve değişim perspektifinin öğrencilerin çevrelerinden bir örnekte tarihsel değişimi araştırmaları ve bunu açıklamaları (Niedersächsisches Kultusministerium, 2017, s.26) yeterliliğini edinmeleri mümkün olur.

Tarih konularının sunulduğu bağlamlardan bir tanesi de eşya/ nesne tarihidir. Tarih konularının eşya/ nesne tarihi bağlamında sunulması, eşyanın hatırlamanın nesnesi (Nohl, 2018) olması yönüyle oldukça anlamlıdır. Nesnelere, insanların gündelik yaşamlarında nasıl yaşadıklarına, neler yaptıklarına ve kim olduklarına dair izleri taşır ve böylece hem bireysel hem de milli kimlik bağlamında detaylar sunarlar (Hooper- Greenhill, 2007). Eşya/ nesne tarihinin öğrencilerin, günlük yaşamdan nesnelere kendi tarihlerini tanıyabilmelerine katkıları büyüktür. Assmann’ın (2005, s.20) belirttiği gibi: “...eşya insanın kendi özünün bir suretini yansıtır. Yaşadığı eşya dünyasının şimdiki zamanla birlikte farklı mazi katmanlarını yansıtan bir zaman göstergesi vardır” (Akt., Nohl, 2018). Geçmişin eşyaları, öğrenciye her ne kadar yabancı gözükse ve günlük yaşam pratiklerinin dışında kalsa da, o eşyanın kendi mazisinden olduğunu öğrenmesinin kültürel belleğini şekillendireceğinden ve aidiyet gelişimine katkı sağlayacağından bahsetmek mümkündür (Nohl, 2018). Bu bir taraftan da öğrencilerin geçmişten günümüze devam eden eşya/ nesnelere sürekliliğini algılamalarına yardımcı olacaktır.

Sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi kapsamında öğrencilerden farklı dönemlerde yaşamış olan insanların gündelik yaşam koşullarını araştırmaları ve açıklamaları beklenmektedir. Ders kitaplarında geçmişte gündelik yaşama dair tarihsel konuların yer alması, bu yeterliliği öğrencilerin edinmesinde önemli rol oynayacağından bahsetmek mümkündür.

Araştırmanın sonuçlarına göre Almanya’da okutulan hayat bilgisi ders kitaplarında tarih, oldukça yüksek bir oranda değişim ve süreklilik farkındalığı sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Değişim ve sürekliliği fark etmenin, aynı zamanda tarihsel öğrenme becerilerinden olan zaman içindeki değişimi algılama becerisine oldukça büyük katkılar sağlayacağından bahsetmek mümkündür. Bu beceri öğrencilerin, zaman içinde meydana gelen

değişimlerin farkına varmalarını ve eskiyi yeniden ayırt edebilmelerini sağlar. Böylece kendi çevrelerinde ve ‘şimdiki zaman’larında geçmişe işaret eden ve geçmişini yansıtan olguları, durumları ve izleri tanırlar (Gautschi, Hodel ve Utz, 2009). Aynı zamanda Demircioğlu’nun (2009, s.197) da belirttiği gibi tarih öğretiminin öğrencilere kazandırmayı amaçladıkları arasında: “Teknolojik ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde, tarih öğretiminin amaç ve felsefesi incelendiği zaman, değişim ve süreklilik kavramlarını anlama ve kullanma...” yer almaktadır.

Hayat bilgisi ders kitaplarında tarih, kültürel miras farkındalığı sağlamak amacıyla da kullanılmaktadır. Kültür, tarihle inşa edilir (Hooper- Greenhill, 2007). Özellikle tarih konularında, okulda öğretilenlerin günlük yaşamla ilişkisinin kurulabilmesi ve günlük hayata aktarılabilmesi önem taşımaktadır. Coşkun- Keskin ve Kirtel’in (2016) araştırması da bunu destekler niteliktedir. Çalışmada, okul öncesi dönem çocuklarının geçmiş dönemlere ait etkinlikler esnasında o döneme ait olay ve olguları içselleştirerek günlük hayatlarıyla ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Böylece çocuklar daha küçük yaşlardan itibaren eğitim ortamlarında kültürleriyle etkileşime geçmişlerdir. Tarih konularının, öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumun kültürel mirasını yansıtır oluşu, çocukların deneyim dünyalarına hitap etmektedir. Çünkü çocuklar zaten ailelerinden, çevrelerinden kültürel miras konularına dair bilgilere sahip olabilmekteledir. Tarihle derslerde karşılaşma ise beraberinde tarihini, kültürünü, toplumunu, toplumsal değerlerini tanıyan vatandaşları getirecektir.

Sonuç olarak Almanya’da hayat bilgisi dersinde tarihin kullanım özellikleri dikkate alındığında tarih öğrencilerin yaşam alanları içerisinde yer alan tarihsel konuların yaşanan çevrenin tarihsel keşfine, geçmişi ve bugünü anlamaya olanak verecek şekilde; yerel tarih/ mekânın tarihi, eşya/ nesne tarihi, sosyal tarih/ gündelik hayatın tarihi ve Orta Çağ tarihi bağlamında ve öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisi ile kültürel miras farkındalığının gelişiminde kullanılmakta olduğu anlaşılmıştır. Buradan hareketle ülkemizde ilkokulda okutulan hayat bilgisi derslerinde ‘Ülkesini sever, tarihî ve kültürel değerlerini yaşatmaya istekli olur’ özel amacının, vatanseverlik kök değerinin, ‘Millî ve kültürel değerleri tanıma’ becerisinin geliştirilmesinde tarihin daha yoğun ve nitelikli bir şekilde kullanılması önerilmektedir. Bu aynı zamanda tarih bilincinin ve tarihsel öğrenmenin erken yaşlarda inşası için gereklidir.

Kaynakça

- Aktın, K. (2017). Okul öncesi dönemde müze eğitimi ile çocukların tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), s.465-486.
- Benjamin, W. (1974). Über den Begriff der Geschichte. *Gesammelte Schriften vol. II*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Berg, L. B. ve Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (H. Aydın, Çev. Edt.). Konya: Eğitim.

- Blaufelder, R., Brey, L., Kimberger, R., Kröner, R., Pollak, A. ve Weinzerl C. (2016). *Kleeblatt. Das Heimat-und Sachbuch 3 Bayern*. Braunschweig: Schroedel.
- Breede, D., Kraft, D., Posselt, T. ve Stolte, R. (2018). *Pusteblyume. Das Sachbuch 3*. Braunschweig: Schroedel Westermann.
- Coşkun- Keskin, S. ve Daysal- Ersoy, D. (2012). Erken çocukluk döneminde sosyo- kültürel eğitime dair örnek bir çalışma: Mimar Sinan. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(1), 117-130.
- Coşkun-Keskin, S. ve Kirtel, A. (2016). Erken çocukluk döneminde sosyo-kültürel eğitim: Osmanlı'da bir gün. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (USBES Özel Sayı II), s.1469-1490.
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim araştırmaları. Nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi* (H. Ekşi, Çev. Edt.). İstanbul: Edam.
- Demircioğlu, İ. H. (2007). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*. Ankara: Anı.
- Demircioğlu, İ. H. (2009). Zaman, kronoloji, değişim ve sürekliliği algılama. C. Öztürk (Edt.), *Sosyal bilgiler öğretimi. Demokratik vatandaşlık eğitimi* (s.188-202). Ankara: Pegem Akademi.
- Dilek, D. (2000). Öğrencilerde tarih düşüncesinin gelişimi: Tarih derslerinde öğrenme ve anlama. *Milli Eğitim*, 145, s.50-54.
- Dilek, D. (2007). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi* (3. Baskı). Ankara: Nobel.
- Doğan, Y. (2019). Prof. Hilary Cooper ile küçük çocuklarla tarih öğretimi üzerine bir görüşme. *Turkish History Education Journal* 8 (1), s. 356-398.
- Donner, M. (2011). Historisches Lernen im Sachunterricht. Erişim (12.5.2018): <https://www.grin.com/document/174148>.
- Ebbert, B. (t.y.). Geschichte lernen mit Kinderbüchern. Erişim (12.5.2018): <https://www.lernando.de/magazin/201/Geschichte-lernen-mit-Kinderbuechern>.
- Egan, K. (1983). Accumulating history. *History and Theory*, 22 (4), p. 66-80.
- Egan, K. (2010). *Eğitimli zihin. Bilişsel araçlar anlama süreçlerimizi nasıl şekillendirir?* (F. Keser, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Egger, U., Elseberg, F., Feldbauer, C., Hallitzky, M., Kollmaier, M., Prifling, A. ve Valdirx, K. (2017). *Erlebniswelt 3/4*. München: Oldenbourg Schulbuchverlag.
- Gautschi, P., Hodel, J. ve Utz, H. (2009). Kompetenzmodell für "Historisches Lernen"- eine Orientierungshilfe für Lehrerinnen und Lehre. Erişim (14.7.2019): http://ernstgoebel.hoehst.schule.hessen.de/fach/geschichte/material_geschichte/al_lpaed_geschichte/kompetenzorientierunggu/litkompetenzorientierunggu/Gautschi-Kompetenzmodell_fuer_historisches_LernenAug09.pdf
- Gesellschaft für Didaktik des Sachunterrichts [GDSU]. (Hrsg.). (2013). *Perspektivrahmen Sachunterricht*. Bad Heilbrunn: Verlag Klinkhardt.

- Hooper- Greenhill, E. (2007). *Museums and the interpretation of visual culture*. New York: Routledge.
- Kabapınar, Y. ve Sağlamgöncü, A. (2016). Sosyal bilgiler dersinde eşya tarihini araştırmak: Eşyanın da tarihi mi olurmuş! *Erciyes Journal of Education*, 1(1), s.1-21.
- Kitson, A., Husbands, C. ve Steward, S. (2011). *Teaching & learning history 11-18. Understanding the past*. Maidenhead, Berkshire: Open University Press McGraw-Hill Education.
- Kübler, M. (2011). Frühes historisches Denken bei jüngeren Kindern- ein Werkstattbericht. H. Giest, A. Kaiser ve C. Schomaker (Hrsg.), *Sachunterricht- auf dem Weg zur Inklusion (Probleme und Perspektiven des Sachunterrichts, Band 21)* (p. 181–185). Bad Heilbrunn: Klinkhardt.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018a). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı (ilkokul 1, 2 ve 3.sınıflar)*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018b). *Ortaöğretim tarih dersi (9, 10 ve 11.sınıflar) öğretim programı*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma. Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev. Edt.). Ankara: Anı.
- Nichol, J. (1996). *Tarih öğretimi* (M. Safran, Yay. Haz.). Ankara: Çağrı.
- Niedersächsisches Kultusministerium. (2017). *Kerncurriculum für die Grundschule Schuljahrgänge 1-4. Sachunterricht*. Hannover: Niedersächsisches Kultusministerium.
- Niedersächsisches Landesinstitut. (t.y.). Perspektive 'Zeit und Wandel'. Erişim (10.1.2020): https://www.nibis.de/perspektive-zeit-und-wandel_4351.
- Nohl, A.-M. (2018). *Eşya ve insan. Bir pratik ilişkinin felsefesi, pedagojisi ve sosyolojisi* (Ö. Saatçi, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Paker, T. (2015). Durum çalışması. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Edt.). *Nitel araştırma. Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (s.119-135). Ankara: Anı.
- Pamuk, A. ve Pamuk, İ. (2019). Sosyal bilgilerde yerel tarih. T. Çelikkaya, Ç. Öztürk- Demirbaş, T. Yıldırım ve H. Yakar (Edt.). *Yeni program ve ders içeriklerine göre sosyal bilgiler öğretimi II* (s.433-454). Ankara: Pegem Akademi.
- Pandel, H.-J. (2013). *Geschichtsdidaktik*. Schwalbach: Wochenschau.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Edt.). Ankara: Pegem Akademi.
- Pech, D. (2004). Ist gestern heute? Erişim (18.12.2019): <https://www.widerstreit-sachunterricht.de/ebenel/didaktiker/pech/rezreek.pdf>
- Pleitner, B. ve von Reeken, D. (2010). Die historische Perspektive im Sachunterricht. Entwurf für den Perspektivrahmen Sachunterricht der Gesellschaft für Didaktik des

Sachunterrichts. Erişim (18.12.2019): http://www.geschichte.uni-oldenburg.de/download/Historische_Perspektive_Oktober_2010_Onlineversion.pdf.

Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München. (t.y.). Erişim (14.1.2020): <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachprofil/grundschule/hsu>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 10. Baskı). Ankara: Seçkin.